

San Mjesečeve Lude Poimanje raznolikosti u djelu Vlade Gotovca

Zorica Maros
e-mail: maroszorica@yahoo.it

UDK: 316.472.3:342.7 V.GOTOVAC
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 27. listopada 2009.
Prihvaćeno: 5. studenoga 2009.

Poimanje raznolikosti kod Vlade Gotovca ne otkriva nam samo oblik njegova političkog zauzimanja nego i njegov odnos prema transcendentnome i njegovim vrijednostima. Dakle, Gotovčevo zastupanje prava na raznolikost ima horizontalnu i vertikalnu dimenziju, tj. neosporivo pravo na poštovanje različitosti ostvaruje se provedbom pravde i slobode kao što prihvaćanje takve raznolikosti putem pravde i slobode uključuje prihvaćanje transcendentnog, tj. Vječnosti kao osnovnog i neopozivog temelja i razloga takve raznolikosti. Tako je za

Gotovca prihvaćanje raznolikosti uvjet poštovanja pojedinca u njegovu ljudskom dostojanstvu, društva u njegovu zdravom funkcioniranju, svijeta u njegovu opstanku. A takva se raznolikost ima samo u prihvaćanju Vječnosti kao iskonskog podrijetla ljudske osobe, temelja njegova dostojanstva i principa njegova opstanka. Promatran kroz prizmu svoga podrijetla u Vječnosti Gotovčev pojedinac je opravdan kao zaseban i neponovljiv individuum sa svim bogatstvom, pravima i dužnostima koje uključuje naše ljudsko »biti osoba«.

Ključne riječi: raznolikost, pojedinac, društvo, vječnost, sloboda

Uvod

Tako radostan i tako raznolik svijet – to je moj san. Ako zbog njega moram biti suđen, ja na to pristajem; jer bez tog sna ni ja, ni moje djelo nemamo nikakvog smisla.¹

Kada govoriti o bogatstvu raznolikosti, o toj plemenitoj i odvažnoj sposobnosti prihvaćanja drugog i drugačijega ako ne danas?! Kada govoriti o opasnosti uni-

¹ Citati na početku svake cjeline su od Vlade Gotovca. Jednako su tako njegove riječi one koje su u tekstu pisane kurzivom. Smatrala sam potrebnim navesti njegove riječi bez

ficiranja, svođenja svega i uvijek na jedno, suđenju svega po našim moralnim i idejnim (i ideološkim) postavkama ako ne u vrijeme u kojemu je stvarnost i prisutnost drugog i drugačijeg sve prisutniji izazov našoj umjetno stvorenoj sigurnosti? Kada govoriti o opasnosti tog »etičkog puritizma« koji će u ime naših moralnih konstrukcija, u ime apstraktnih principa poništiti konkretnu osobnost pojedinca, slobodu trenutka u kojem pojedinac svakim svojim zasebnim činom pridonosi bogatstvu misterija postojanja? Kada ako ne danas, kada živimo kao povlašteni sudionici ovog neizmjernog svijeta, svijeta bogatstva i različitosti, kojemu će produhovljene duše i osobnosti čvrstih i ispravnih vrijednosti i uvjerenja neprestano zahvaljivati prihvaćajući ga kao mogućnost prokušavanja, obnove i potvrde vlastita identiteta, a time i stvaranja prostora za identitet drugoga i drugačijega od nas?

Možda je ovo odviše pojednostavljen način da se uvede u govor o temi koja je obilježila sveukupno djelo Vlade Gotovca, a ona je raznolikost i sve ono dobro što ona pruža, zahtijeva, umanjuje i poriče. Naime, mnogi se autori pri pisanju pozivaju na sintagmu: »Kada ako ne sad?«, očito s ozbiljnom nakanom da daju posebnu važnost izabranoj temi ili autoru – tako da i ja, u nedostatku boljeg izraza, ovim »kad ako ne sad«, želim povećati vrijednost, ne onoga o čemu pišem, nego onoga što je o tomu razmišljao Vlado Gotovac.

Plemeniti, pronicljivi i obrazovani duh ovoga čovjeka uvodi nas u svijet njegova kritičkog razmišljanja s onom mjerom ironije koja je potrebna da se gleda i »povrh stvarnosti«, ali ne s previše nekritičke koja bi, gledajući povrh, potisnula zbilju. Svojim pristupom Gotovac brani slobodu, vrijednost i nužnost raznolikosti, koja je uvjet pojedinca, nacije, sveukupna društva, te uvjet, i tim samim potvrda temelja raznolikosti, to jest Vječnosti. Naime za Gotovca Vječnost je ono u čemu je pojedinac opravdan kao zaseban i neponovljiv individuum, kao bogatstvo trenutka u kojemu Vječnost biva svedena na zaseban i konkretan čin ne prestajući time biti Vječnost. Naprotiv, prihvaćajući svakog pojedinca kao trenutak kojim Vječnost govori time se prihvaća i sama Vječnost te posljedično: poništiti zaseban i u svojoj raznolikosti jedinstven način postojanja pojedinca značilo bi uvjetovati samu Vječnost i time nedopustivo postavljati granice Apsolutnom.

prericanja, s obzirom da imaju svojstvenu težinu, ali bez navođenja citata jer mi se čine nepotrebnim. S obzirom na naslov korisno je znati da je Mjesečeva Luda jedan od tri lika koji su obilježili Gotovčevo djelovanje i njegovu stazu, te bili zastupnici njegovih ideala. Druga dva su Crni Vitez i Idiot Vječnosti. Kako sâm Gotovac kaže, Mjesečeva Luda je lik koji slijedi nepodnošljivu nestvarnost trenutka, čija je dramatičnost bila u djelovanju posred nestvarnog i upravo je to novost Mjesečeve Lude: »Djelovanje, a ne tek puko sanjarenje (...). Djelatno obnavljanje sanjarskog samotništva, obnavljanje njegove vrijednosti« (Vlado GOTOVAC, *Znakovi za Hrvatsku*, Zagreb, Nakladni zavod Globus, 1995, 151).

S obzirom da je Gotovčeva misao proizvod duboke inteligencije duha i duhovnosti intelekta, svjesna sam opasnosti da ponekim mislima dajem značenje koje sam autor možda nije mislio. Stoga, osim što sam jednim člankom prisiljena ograničiti njegovu misao, postoji i druga opasnost da je svojim tumačenjem osiromašim. Naime, Gotovčevu misao nije lako pratiti jer je ona misao filozofa i pjesnika, misao pobunjena revolucionara i misao, rekla bih, odgovorna vjernika, misleći pri tomu na onoga koji bježi u zaštitu Vječnosti tražeći istinu radi same istine, a ne radi pripadanja nekoj strukturi koja je zastupa. Misleći time na onoga kojeg muče mnoga pitanja, kojeg provociraju mnoge stvarnosti, koji postojeće ne prihvaća kao jedino moguće i jedino ispravno, kojega unutarnji nemir ne tjera u tišinu hrama da bi o istini kontemplirao nego da bi je usvojio, prema njoj djelovao i djelovanjem sudjelovao u izgradnji boljega svijeta. Jer za Gotovca gubitak volje za istinom je neizbježna *suicidna omama, barbarstvo* koje vodi u ona mjesta koja su postala spomenici ljudskog bezumlja: »Napušteno mjesto istine danas zauzimaju koncentracioni logori! Jer istina je nerazdvojna od čovjekova dobra, kao što je ono nerazdvojno od slobode.«²

Jedna od tih istina koju je zastupao i životnim iskustvom dokazao da uvjerenja vrijede tek onda kada su življena, kada su kroz spremnost na patnju i trpljenje prokušana, jest i borba za slobodu i za jednakost svih – što je u principu bilo zastupanje jednakosti ne kroz jedinstvo, ma upravo kroz raznolikost.

1. Vječnost: temelj raznolikosti

*Održavanjem perspektive Vječnosti u svemu,
odbija se svaki oblik bijega od života i njegovih pitanja!*

Iako Gotovac piše prije mnogo godina, dotiče obilježje, specifičnost današnjeg čovjeka čiju osobnost postojanja on naziva »slučaj pojedinca, koji ispisuje svoje (iritantne) tekstove: o najvećoj samoći; koju odbija! – On se opire spaljivanju svoje duše i braneći nju, istodobno brani i raznolikost.«³ Tu borbu usamljenog pojedinca, taj otpor svođenja duše, zasebne, jedinstvene i neponovljive, na prah stvoren na lomači pojednostavnjivanja, to Gotovac naziva *apologijom vječnosti*, zapravo obranom one zbilje zahvaljujući kojoj i u ime koje je mogući naš svijet različitih osobnosti. Naime, za Gotovca, Vječnost je ono što je temelj, mogućnost i razlog prihvaćanja drugačijeg. Prihvaćanje čovjekova podrijetla od Vječnosti spašava njegovu zasebnost i time omogućuje prihvaćanje svih raznolikosti.

2 Vlado GOTOVAC, *Isto*, Zagreb, Naprijed, 1990, 26.

3 GOTOVAC, *Isto*, 91.

Gotovac energično odbacuje *narcisoidnost u kojoj zrcalo prekriva ponor podrijetla*, čovjekovo prurušavanje, taj *grandiozan napor da sami sebi budemo posljednja mjera*. Odbacujući odraz vlastita lica kao jedinu mjeru našega djelovanja, on zapravo odbacuje prihvaćanje antropocentrizma koji je *odbacivanje vlastita temelja* i time daje prostora čovjekovu podrijetlu u Apsolutnom, u onom prostoru u kojem postaju moguće sve ljudske sposobnosti i moći: »Svi njegovi darovi: njegova sloboda, njegova ljubav, njegova djela – njegov duh, tajanstvena pustolovina njegova čuda.«⁴

Zašto naglašava Vječnost kao temelj različitosti? Zato što Gotovac, s punim pravom, vidi čovjeka kao beskrajnu i neiscrpnu vrijednost. Čovjek je misterij, nepredvidiva pustolovina: »Za onoga tko cijeni svakog čovjeka kao svrhu – a za vjere, koje ispovijedamo vi i mi, svaki čovjek je beskrajna, neiscrpnna, apsolutna vrijednost.«⁵ A takva beskrajna, neiscrpnna i apsolutna vrijednost moguća je samo u nečemu što je samo u sebi beskrajno i apsolutno pa stoga: »Raznolikost koju pretpostavlja nemoguća je bez Vječnosti, što znači da ima apsolutno značenje – dakle, nadilazi planersku fantaziju o uvijek i svugdje istom.«⁶

Naime pustolovina čovjekova čuda bez Apsolutnoga kao temelja neshvatljiva je: »U pitanju je čudo i vjera koja je potrebna da bi ono postojalo. Pobjeda duše nad vremenom koje nije ukinuto.«⁷ Ona se *samo Apsolutnim može objasniti, samo njemu služi*. Ovim mišljenjem naime Gotovac smješta čovjeka u okvire nepredvidivog bogatstva, u *vrtočlavicu koja se dobiva nevinošću, naivnošću, žrtvom, ljubavlju*, spašavajući ga time od *steriliziranja dodira i odnosa* od jasnoće dobivene znanstvenom redukcijom bića, od određenosti. Naime, Gotovac odbacuje svođenje čovjeka na *djelo prazne točnosti* želeći time obnoviti radost zbog čovjeka, radost za čovjeka i u čovjeku, a to je radost zbog samog života. Dakle, prihvaćajući Vječnost kao uvjet i razlog raznolikosti pojedinca, Gotovac odbacuje to znanstveno reduciranje tražeći da se dadne prioritet duši umjesto razumu, neizvjesnosti umjesto znanosti, slučaju umjesto programu, iznenađenju umjesto planu te snu umjesto znanju.⁸

Iz ovoga slijedi možda i odviše smjela dedukcija. Naime, ako je Vječnost čovjekovo podrijetlo, ako čovjek promatran samo kroz prizmu svoga podrijetla postaje i ostaje slobodan i u svojoj slobodi shvaćen i opravdan, znači da se ukinuvši njegovo podrijetlo od Vječnosti, ukida i čovjekova bit, a time i on sam, njegova zasebnost i različitost, zapravo njegov kreativan i misteriozan način

4 Vlado GOTOVAC, *Isto*, 13.

5 Vlado GOTOVAC, *Znakovi za Hrvatsku*, 106.

6 GOTOVAC, *Znakovi za Hrvatsku*, 12.

7 Vlado GOTOVAC – Dražen BUDIŠA, *Razgovori o slobodnoj Hrvatskoj*, Zagreb, HSLŠ, 1991, 55.

8 Usp. GOTOVAC, *Isto*, 13-15.

postojanja. A čovjekov način postojanja je tajna u kojoj je začet, tajna kojom živi i tajna u kojoj će na kraju svoje zemaljske, čudesne i odgovorne pustolovine počinuti. Ali to i nije odviše smjela dedukcija ako uzmemo u obzir da je za Gotovca *zločin pokušati ukinuti tu različitost* jer bi njezinim ukidanjem prestao postojati i njezin (usuđujem se reći) iz dana u dan sve umorniji i sve usamljeni nositelj, a time i njegovo *biti slobodan* jer je pravo slobode pravo na različitost:

Za mene je pojedinac vrijednost koja je iznad svakog drugog interesa. Jedino u njegovoj jednkrotnosti istodobno i konkretno oblikuju se – kao djelo – zemaljske i nebeske činjenice našega svijeta. Na vječnosti su uvijek otisci njegovih prstiju! Zato je slobodno samo ono društvo u kojem je slobodan pojedinac; ispunjavajući svoju neponovljivost kao suradnika svake druge neponovljivosti. Sloboda pojedinca postoji jedino kao norma svake druge slobode.⁹

2. Raznolikost: uvjet pojedinca

Jer postoji žudnja pojedinca da svoje lice utisne iznad i preko svih razlika i njegovih granica: kao lice čovjeka.

I ako je istina, kako kaže Gotovac, da »revolucija u ime praznog trbuha ima pravo okrenuti leđa suvremenoj kulturi«¹⁰ koja je bolest jer razara čovjeka, onda bi i danas, doduše više u ime praznog duha nego praznog trbuha, imali pravo, ako ne i dužnost, okrenuti leđa našoj kulturi jer i ona razara čovjeka, ne na isti način, ali ipak gotovo jednako uspješno kao što ga je razaralo i društvo Gotovčeva vremena. Naime, Gotovac piše u vrijeme totalitarističkih, komunističkih i socijalističkih ideologija koje su uništavale čovjeka, njegovu sposobnost i slobodu izražavanja, njegov zaseban individuum, njegovu osobnost jer je ona postojala samo kao dio neke umjetno i silom održavane cjeline, a u ime zajedničkog dobra. Danas, kad smo izišli (manje-više uspješno i ne bezbolno) iz tog represivnog svijeta, zakoračili smo u svijet demokracije, u obećanu zemlju prava, slobode, poštivanja, tolerancije, ali očito je korak želje bio dulji nego spremnost duha na njezino ostvarenje. Dobili smo demokraciju, a s njom i ono što nismo htjeli i čemu se nismo nadali. I sada, duhom nespremni, više se usredotočujemo na teret koji smo dobili kao višak, nego na ono što smo željeli i dobili kao nužnost.

9 Vlado GOTOVAC, *Moj slučaj*, Zagreb-Ljubljana, Cankarjeva založba, 1989, 118.

10 GOTOVAC, *Isto*, 93.

Naime, želeći dati mjesta pojedincu, njegovoj slobodi u apsolutnom prihvaćanju njegove različitosti, dolazi se, paradoksalno, baš do poništavanja same te različitosti. Jer ako smo svi za apsolutnu slobodu pojedinca i za sve različitosti onda u toj različitosti mi postajemo isti. Braneći različitost paradoksalno smo je poništili jer smo postali isti u toj obrani. U nastojanju da svojim osobnostima dajemo apsolutno prvenstvo, vlastitoj istini višu vrijednost mi smo ih u nekom smislu poništili jer tamo gdje je sve isto, sve jedno i sve jednako gubi se karakteristika vrijednosti u sebi. Dobili smo slobodu pojedinca, ali sad ne znamo što s njom.

Ali Gotovac nije mislio na ovakav način prihvaćanja raznolikosti jer mu njegov kritički duh ne dopušta zaustavljati se na površini niti prihvaćati pojednostavnjivanje kao mogućnost rješenja. Sam za sebe govori da je gotovo grozničavo tražio mogućnost da prihvati svoje doba ne izdavši sebe. Način na koji Gotovac vidi tu mogućnost pojedinčeva ostvarenja unutar pripadajućeg svijeta donosi nam čarobnu riječ (danas više praznu nego čarobnu), a to je odgovornost, magična formula za prihvaćanje raznolikosti koja neće poništiti slobodu i pravo raznolikosti drugog čovjeka. Čovjeka treba prihvaćati, uvijek i neprestano, kao veličinu, zasebnu, jedinstvenu i neponovljivu, sa svim onim razlikama koje ta neponovljivost donosi. Za Gotovca veličina čovjeka je u tome »da se postavi naspram svijeta, naspram povijesti, naspram svog podrijetla u ime svoje drhtave jednodratnosti i njezinih odluka, izjednačujući se s apsolutnim trenutkom: kao neponovljivi radnik Vječnosti na kojoj ostavlja svoje najintimnije, jednokratne tragove«. ¹¹ A ono što je pri tome bitno jest upravo odgovornost čiju važnost Gotovac izriče bitnošću da »čovjek svoj slučaj uzima kao svoje pitanje, da sebe čini u svemu potpuno odgovornim za nj: razrješujući i svijet i sebe one uzajamnosti, koja svojom tamnom anonimnošću mrmlija narkotične isprike opće nade... Biti pojedinac – to je pitanje dara koje postavlja nemilosrdne zahtjeve!« ¹²

Govoreći o načinu na koji je pokušavao naći svoje mjesto u svijetu, postati aktivan, zapravo djelovanjem se potvrditi, Gotovac nas uvodi u svijet poznatih i manje poznatih autora u kojima je tražio »sjajne događaje u kojima se pokazuje vrijednost pojedinca, njegova jednodratnost, osobitost i njegova prava«. ¹³ Naime,

11 GOTOVAC, *Isto*, 97.

12 GOTOVAC, *Isto*. Naime, djelovati bez preuzimanja odgovornosti za vlastite čine za Gotovca je iskorak iz ljudskosti: »Evo najveće opasnosti: povjerovati da možeš postojati bez odgovornosti za druge. Povjerovati samo! Jer postupiti tako već je potpuni pad iz ljudskog (...). Nama je odgovornost način postojanja. Svejedno što padnemo, što uvijek nismo jaki za ljudsku sudbinu: posljednji je san nikad ne pasti! Rješavati za danas znači rješavati za uvijek – to uče nepovratni dani« (Vlado GOTOVAC, *Princip djela & Isto*, Zagreb, Nakladni Zavod Globus, 1995, 23).

13 GOTOVAC, *Isto*, 102.

čitajući svjetski poznate autore (poput Totha, Dostojevskog, Nietzschea – da spomenem samo neke od njih), kaže da nije tražio dokaze nego je želio *djelovanjem ispitati svoj slučaj* čime je došao do toga da svoje djelovanje u svijetu u kojem živi vidi kao »individualizam koji se nije smanjivao, nego preoblikovao u sebi i naspram drugih: postajao je činjenica društvene sudbine«. ¹⁴ Iako koristi riječi poput: »individualizam«, »pojedinaac«, »slučaj pojedinca« možda je korisno napomenuti da Gotovčev pojedinac nije pojedinac apsolutne vrijednosti. Naime, Gotovac ne zastupa učenje liberalnog individualizma koje ističe vrijednost pojedinca nauštrb zajednice i po kojem društvo kao stvarnost ne postoji jer postoje samo individui koji kao takvi imaju veću vrijednost od zajednice kojoj pripadaju. Govoreći o individualizmu koji se preoblikuje, koji uz recipročnu pravdu i slobodu postaje činjenica društvene sudbine, govoreći o čovjekovu podrijetlu u Apsolutnom te o njegovoj jedinstvenoj, zasebnoj i neponovljivoj duši, jasno je da se njegov slučaj pojedinca odnosi na ono što filozofija personalizma ističe kao apsolutnu neponovljivost i vrijednost osobe u sebi, tj. na *personu*. Naime, ako uzmemo u obzir da personalizam crpi svoju inspiraciju iz stvaranja čovjeka na sliku Božju, zapravo Bog Stvoritelj koji svojem stvorenju utiskuje jedinstven pečat svoje osobnosti, postaje nam jasno da Gotovac Vječnošću, pojedincem i individualizmom koji se preoblikuje ističe i zastupa ontološku, moralnu i socijalnu vrijednost osobe odbacujući time da se osoba svede na objekt različitih znanstvenih i ideoloških instrumentalizama. Svojim mišljenjem Gotovac zapravo slijedi misao velikih i nezaobilaznih zastupnika personalizma, od kojih neke posebno vrijedi spomenuti: K. Wojtyła, E. Mounier, J. Maritain, G. Marcel, M. Buber, E. Stein, R. Guardini.

Upravo je individualizam koji se preoblikuje ključ za ispravno shvaćanje pojedinca te odgovor na pitanje kako prihvatiti sebe, drugog, kako se ostvariti unutar postojećeg društva koje iz dana u dan postavlja nove zahtjeve, nova pitanja nudeći bezbroj ispravnih, ali istovremeno međusobno proturječnih odgovora. U društvu u kojem istine imaju boje zablude, a zablude mirise istina, teško je i gotovo nemoguće povući crtu koja bi jasno dijelila jedno od drugoga te nam pružala okvire unutar kojih bi naš slučaj bio zaštićen i neometan od tuđeg. Naime ispitati svoj slučaj, preispitivati ga u odnosu na druge prihvaćajući odgovornost za ono što jest i što postaje, zahtjev je tog individualizma koji se preoblikuje. Time se stvara prostor drugome i za drugoga, a da se ne izlaže opasnosti da ga se nasilno mijenja ili isključuje. Naime, preoblikujući sebe, izlazeći iz svoje samoće ususret drugome, stvara se prostor uzajamna poštivanja i prihvaćanja, a ne uzajamna poništavanja:

14 GOTOVAC, *Isto*, 105.

Teško je stvarno izaći iz samoće, stvarno susresti čovjeka – brata, strpljenje za naše ideale; i ne provaljivati granicu bližnjega, već je štititi razumijevanjem iz ljubavi.¹⁵

Gotovčev pojedinac je onaj koji pravo (i rekla bih dužnost) na različitost dobiva u Vječnosti, ali ne kao vuk samotnjak, ne kao pustinjač koji se, preplašen svoje slobode, osvrće na vlastite tragove pokušavajući ih ispreplesti da bi si stvorio iluziju da nije sam:

Ja ne govorim, dakle, o pojedincu koji je samotno čudovište bez drugih i bez svijeta, koji je prazni fantom slobode. Moja uvjerenja odnose se na onoga, kojemu je bar jednom obećana Vječnost i koji svojim djelima to obećanje, ispitujući ga, slijedi.¹⁶

Dakle, njemu je pojedinac dio sveukupna svijeta u odgovornoj slobodi. Odgovornoj jer je sloboda, a sloboda jer je čin, trenutak Vječnosti. Kao takav on je sudionik Apsolutnog jer:

Svaki slučaj pojedinca obuhvaća sva pitanja trenutka – jer svaki je pojedinac jedan svijet. Samo on ima odnos s Vječnošću, jedinim posrednikom među dušama. Samo je pojedinac sudionik Apsolutnog.¹⁷

Budući da je sudionik Apsolutnog, pojedinac je nužno različit, jer ono što je apsolutno je neiscrpno i ono što je neiscrpno nema jednog oblika i jednog načina postojanja. Participirati u postojanju apsolutnog znači prihvatiti rizik i neizvjesnost oblika, ali i njihovu sigurnost i bogatstvo, njihovu različitost i time izbjeći ljudskoj slabosti:

Umjesto djelotvorne slobode raznolikosti mi preferiram identitet nesposobnosti, umjesto raznolikog bogatstva zahtijevamo jednako siromaštvo... ali onemogućavati raznolikost, to znači djelovati protiv činjenica, protiv istine, to znači onemogućavati postojanje bića, jer – da ponovim – raznolikost je uvjet njihova postojanja.¹⁸

15 GOTOVAC, *Princip djela & Isto*, 10. Ovakav pristup drugome i njegovo prihvaćanje za Gotovca je hrabrost u činu: »Što je hrabrost: prije svega način djelovanja. A onda: pristati na druge, ne samo da budu, već da im u tom pomažemo, ma koliko bilo nerazumijevanje« (GOTOVAC, *Princip djela & Isto*, 36).

16 GOTOVAC, *Moj slučaj*, 120.

17 GOTOVAC, *Znakovi za Hrvatsku*, 13.

18 GOTOVAC, *Razgovori o slobodnoj Hrvatskoj*, 98.

3. Pojedinaac: uvjet raznolikosti svijeta

*Svijet je čudesan samo zato što nije svugdje i uvijek isti!
Ako jednog dana Zemlja iščezne u jednom jedinom načinu postojanja,
bit će to prije smrt u redu, nego radost u izjednačenosti!*

Gotovčevo oduševljenje za ljepotu raznolikosti pojedinca vodi ga njegovu zauzimanju za pravo te raznolikosti i na široj socijalnoj razini. Jer, na koncu, da nije tako, ljepota raznolikosti pojedinca bilo bi parcijalno oduševljenje dobronamjernog zanesenjaka, princip, doduše u sebi bogat, lijep i plemenit, ali skroman i malo koristan za konkretan stvaralački čin, a za Gotovca: »Sve pouke vrijede toliko koliko povećavaju slobodu u izgradnji boljega svijeta.«¹⁹ U svom aktivizmu za izgradnju takvoga svijeta on oštro kritizira i ustaje protiv *povijesne nužnosti, tišine poslušnosti* koju je pripremio put od Lenjinova banaliziranja pojedinca do Staljinova ukidanja slučaja. Put na kojemu se pojedinac mogao spasiti samo šutnjom, krivotvorenjem egzistencije, jer je pojedinac bio izazov i opasnost za »discipliniranu kolonu istomišljenika, za stazu efikasnog – što znači nemilosrdnog – samoobožavanja pravovjernih.«²⁰

Nasuprot toj težnji jednoznačne cjeline, tom sustavu koji poništava *slučaj pojedinca* da bi ga sveo na bezobličnu masu umjetnog postojanja, Gotovac svojim djelovanjem ide za tim da se stvari svakodnevnog vrati uznemirujuća neizvjesnost, da se »trivijalnom optimizmu posjedovanja postavi zdanje (...). Ali ne tako da se naprosto traži i prakticira odustajanje, siromašenje, retardiranje – što je neizbježno unaprijed propala propovijed! (...) – nego zastupanjem različitosti i njezinih prava.«²¹ Naime, ovim Gotovac zastupa *planetarno jedinstvo*, harmoniju u kojoj svatko, iako ostaje ograničen svojim mjestom, iako ne napušta svoje podrijetlo, ipak dopire do svih. Planetarnim jedinstvom Gotovac naziva ono što je danas polazište za mnoge probleme današnjeg svijeta, tj. globalizaciju. Premda je globalizacija termin ukorijenjen u prošlosti, ipak u Gotovčevo vrijeme tek počinje pripremanje pretvaranja svijeta u »globalno selo«, što tek danas dobiva svu težinu i puninu značenja. Gotovac je, dakle, već tada uočio da »uzajamni odnos različitosti nije više ni vremenska ni prostorna avantura: samo se u istom trenutku artikulira čovjekov svijet« i to nije »čin romantične nostalgije nego: vrsta harmonije što se bez prestanka obnavlja i uvijek iznenađuje.«²²

19 GOTOVAC, *Isto*, 158.

20 GOTOVAC, *Isto*, 106.

21 GOTOVAC, *Isto*, 110.

22 GOTOVAC, *Isto*, 110.

Za Gotovca pluralistička perspektiva nije samo uvjet postojanja i opstanka malih naroda nego i priznanje njihove potpune i neosporne veličine što zapravo za taj narod znači dobivanje istinske uloge u sudbini svijeta:

Istinske uloge, a ne tek dara dobivena apelima, dara jedne podsmješljive raskoši bogate moći, koja u svakim trenutku može promijeniti smjer svoje igre prema likvidaciji!²³

Gotovac vjeruje u *zagonetnu planetarnu činjenicu* malih naroda, u te *pustolove koji drugima ostavljaju sve svoje plodove* jer vjeruje u pluralističku perspektivu, ali njegovu vjeru određuje i mala dimenzija sna:

Ja se pouzdajem u krajnju sudbinu pluralističkih perspektiva. A svako pouzdanje ima nešto od sna; svako pouzdanje ima nešto od bajke; svako pouzdanje ima nešto od proročke samovoljnosti! To se dogodilo i ovim riječima.²⁴

Dakle danas, kada je moguće, usuđujem se reći, svesti kompletnu ljudsku civilizaciju na jedno, kada sve ono što je moje pripada drugom i sve ono tuđe pripada meni, kada su srušene granice spoznaje i poznavanja, kada je zemaljska kugla postala toliko mala i tijesna da se okreće brzinom koja dopušta vidjeti čak 43 zalaska sunca, kako bi to, ne bez neke tihe sjete, rekao Mali Princ – danas se, kao nikad prije, čovječanstvo nalazi pred ispitom ljudskosti. Naime, stavljen pred gotovo presudan izbor svoje zrelosti i sudbine današnji čovjek, kao uostalom i čovjek svih vremena, obnavlja, oživljuje priču Kainova izbora: prihvatiti drugoga kao bogatstvo ili kao osiromašenje, kao blagoslov ili kao prokletstvo. Drugog izbora nema:

Mi se razlikujemo jer drugo ne možemo ni znati ni činiti! (...) I kad nas ta činjenica bude radovala, pojedinac više neće biti suprotstavljen društvu, ni zajednice jedna drugoj i svom zajedničkom temelju. Milijuni ljudi ni jednog

23 GOTOVAC, *Isto*, 192. Tražeći priznanje istinske uloge malih naroda, a po principu prihvaćanja raznolikosti Gotovac uviđa i cijeni vrijednost nacije, ali ne upada u opasnost slijepe i neopravdane ljubavi prema njoj, tj. nacionalizma: »Nacija za mene nije apsolutna vrijednost. Ona je jedan oblik raznolikosti, povijesna tvorba jednog kolektiviteta sa svim osobitostima i svezama pokretljivosti koja slijedi iz okomite – civilizacijske, kulturne, mjesne, regionalne – a i vodoravne – s drugim nacijama – međuovisnosti različite snage, važnosti i značenja. Svaki pokušaj da se ti mnogostruki, neizvjesni, nesvodljivi, zagonetni (...) oblici svedu na volju i odluku samo jednog sudionika vodi u njegovu samoubojstvo koje može biti manja ili veća nesreća i za druge, čak i katastrofa. Svaka isključivost prekida neki kontinuum i dovodi do propadanja. Ali i svaki pokušaj da se sve svede na puki kontinuum ukida postojanje, jer je raznolikost uvjet postojanja bića« (GOTOVAC, *Razgovori o slobodnoj Hrvatskoj*, 55).

24 GOTOVAC, *Isto*, 193.

jedinog trenutka u svom životu ne osjećaju, ne znaju i ne misle isto: raznolikost je čovjekova sudbina koja nestaje jedino s njegovim uništenjem.²⁵

Razmišljajući nad ovim tekstovima u svjetlu Gotovčeve misli, ne mogu a da se ne upitam koliko se zala dvadesetog stoljeća moglo izbjeći da nas je *činjenica raznolikosti radovala*, kako to predlaže Gotovac, i da smo je prihvatili kao *spasonosnu alternativu naše civilizacije*, a ne kao neku prijeteću zbilju, Damoklov mač, neprestanu i sigurnu prijetnju nad svojim bivstvovanjem. Polazeći preko prilično potisnute (da ne kažem zaboravljene) tragedije Armenaca, potisnute jer su uvijek slijedile gore, veće i strašnije (ukoliko je uopće moguće tragediji pridijeliti takve i slične pridjeve, ukoliko uopće postoji mjera kojom je mjeriti, a da i sama mjera ne postane novom tragedijom). Slijedila je tragedija Drugog svjetskog rata, Kambodže, Irske, Ruande, bivše Jugoslavije... – a zašto? »Jer mržnja i nesnošljivost ne vide drugo, ne biraju neponovljivo, ne slijede uvjete postojanja bića – raznolikost.«²⁶ Čovjeka uhvati vrtoglavica očaja od ponavljanja svih tih imena i ponor straha od svakodnevnog ponavljanja njihovih stvarnosti.

Da prihvaćanje i podržavanje raznolikosti ne bi upalo u svoju kontradiktornost, zapravo, da bi postalo *spasonosna alternativa naše civilizacije*, a ne neka razorna snaga naših individualnih uvjerenja, to prihvaćanje treba počivati na čvrstim i racionalnim temeljima koji će biti oslonac za praktična rješenja. Gotovac, dakako, nije ni to previdio. Za njega:

Samo pravednost i sloboda sadrže i okomita i vodoravna rješenja: od svih prošlih, drevnih, do suvremenih razloga, od razloga pojedinca, do razloga planetarne zajednice. One ne ukidaju razlike nego mogućnost represivne hijerarhije među njima, ma kakve bile njezine svrhe: Omogućujući svijet bez velikih i malih naroda, bez izabranih vjera i kultura, bez vladajućih klasa i superiornih rasa – zadržavajući svu njihovu (povijesnu) raznolikost, kao zajedničku čaroliju zemaljske harmonije.²⁷

S pravom će Gotovac tvrditi da je ljudski svijet nemoguć bez raznolikosti jer je bez nje *ukinut prostor slobode za sve*, jer je raznolikost »zadaća koja isključuje osvajanja, ali ne ukida veličinu! Ona moćnog upućuje na Vječnost, a ne na vladanje!«²⁸

25 GOTOVAC, *Isto*, 111.

26 GOTOVAC, *Znakovi za Hrvatsku*, 82.

27 GOTOVAC, *Isto*, 115. Za Gotovca pravednost i sloboda su bezuvjetni temelji ljudskog svijeta: »Ta jednakost pojedinca bezuvjetno pretpostavlja pravednost – jer jedino ona može u najvećoj dostupnoj mjeri osigurati životne prilike za slobodu. Tako se, dakle, neizbježno, u perspektivi mojih uvjerenja, sjedinjuju pravednost i sloboda, kao bezuvjetni temelj čovjekovog svijeta« (GOTOVAC, *Moj slučaj*, 119).

Da su moćnici temeljili svoju želju za vladanjem na principima slobode i pravednosti njihova bi moć doduše bila manjeg intenziteta na kratkotrajne staze, ali bi zato postala spasonosna alternativa budućnosti. Doduše takav je put puno naporniji, zahtjevniji i mukotrpniji, ali je zato rezultat neusporedivo uspješniji, sigurniji i kvalitetniji od onoga dobivenog oduzimanjem slobode i poništavanjem pravednosti:

Pristalice posvemašnje planetarne jednakosti pozivaju se na povijest stradanja zbog različitosti, obećavajući mir, nestanak svih nesporazuma i njihovih demonskih posljedica. Ali nesreće su, naprotiv, uvijek počinjale baš onda kad je netko razlike želio ukinuti – u bilo koje ime i u bilo kojem pravcu! Sloboda nije osvajač, ona je darovatelj! Nju prepoznamo po plodnosti, a ne po miru! I harmonija koja na njoj počiva puna je tajanstvenosti, neizvjesnosti, opasnosti... – koje se ne izbjegavaju, nego se dijele kao zajednička sudbina: najviša čovjekova mogućnost.²⁹

Dakle, za Gotovca, sloboda je darovatelj harmonije koja nije mir nego plodnost. To je harmonija dobivena mnoštvom oblika te puna neizvjesnosti i tajanstvenosti. To je harmonija koja ne drobi jedan oblik da bi ga usvojila nego ga usvaja da ga ne bi zdrobila. To je harmonija u kojoj biti jedno ipak ne znači biti isto:

Nijedna zajednica ne može se ni održati, ni napredovati ukoliko nije osigurana slobodom svojih sudionika. A pokušaji da se ta sloboda nadoknadi nekom zajedničkom slobodom naspram drugih, zamka su centralizacije. Pravo raznolikosti prethodi svakom drugom pravu, zato što je to pravo na oblik, dakle, na udjel u izgradnji čovjekova svijeta.³⁰

Nadoknaditi slobodu pojedinca nekom provizornom zajedničkom slobodom, pristati na izgradnju svijeta koji bi bio rezultat povijesne nužnosti umjesto da bude plod poštivanja slobode i pravednosti, ukinuti raznolikost i njome prostor slobode za sve, za Gotovca je čin ravan zločinu:

Ne postoji zločin raznolikosti, ali postoje zločini pokušaja da je se uništi: zločini osvajanja, hegemonija, kolonizacija, tiranija... – zločini onih koji sve što ne razumiju proglašavaju ostatkom prošlosti i svode na razlog likvidacije...

28 GOTOVAC, *Isto*, 116.

29 GOTOVAC, *Isto*, 117. Dakle poništavanje raznolikosti vodi reduciranju i pogrešnom shvaćanju pravde i slobode. »Raznolikost ne izaziva sukobe, mržnje i nasilje... To su zla onih koji zavode jednolikost, koji svim silama i svim sredstvima nastoje sve svesti na jedno, na isto – zamjenjujući pravdu pustinjom, a slobodu besmislom« (GOTOVAC, *Moj slučaj*, 122).

30 GOTOVAC, *Moj slučaj*, 127.

Nitko tako lako ne uništava postojeće kao onaj tko sva svoja prava zasniva na budućnosti! Naša je sudbina tako strašno povezana s neznanjem, koje ima svu vlast nad svakim znanjem.³¹

4. Raznolikost svijeta: potvrda Vječnosti

*Ni jedan Bog ne ukida različitosti
jer su one osobine Apsolutnoga, njegova radost i mogućnost briljiranja!*

Prihvatiti drugačiji takvim kakav jest silan je duhovni i intelektualni napor jer zahtijeva poznavanje i stalno preispitivanje samoga sebe, svoje stvarnosti i svoje osobnosti, što može izgledati sasvim jednostavno, ali upravo ono što je toliko jednostavno prouzrokuje nam mnoštvo pitanja. Naime, poznavanje samoga sebe vodi nas postavljanju granica vlastitih sposobnosti, mogućnosti i ostvarenja i pri tomu nisu nam mjera drugi nego mi sami. Mi smo drugačiji jer smo različiti, a različiti smo zahvaljujući *obzoru koji nas poziva*. »Nema međuljudskog misterija koji nije i nadljudski. Ma koliko bio moćan, čovjek je to samo u obzoru koji ga poziva.«³²

Prihvativši obzor Vječnosti koja nas poziva i u svom krilu oblikuje, mi naime izbjegavamo opasnost suđenja drugačija prema zahtjevima vlastite osobnosti:

Ne smijemo biti protiv nepoznatog, protiv onoga što ne znamo ili ne možemo znati. Već potreba da se postavlja ovakav zahtjev spada u nesreće naše sredine. Ništa manje nije opasna sklonost da sudimo po privatnim razlozima: čak po tome koliko nekoga i kako poznamo iz svakodnevnog života.³³

Čovjek je biće koje se zahvaljujući svojoj slobodi nalazi pred neprestanim izborom dobra i zla, jednako sposoban i za jedno i za drugo. On je misterij i istina, pustolovina i sigurnost, nepredvidivost i jasnoća, bogatstvo i ograničenje, sloboda i uvjetovanost, on je prekrasna harmonija međusobno kontradiktornih istina. A takav je zahvaljujući svome podrijetlu u Vječnosti i stoga prezreti čovjeka znači prezreti taj čin u kojemu Vječnost postaje trenutkom:

Mi možemo osporavati bogove i trajati, ali ne možemo nekažnjeno prezreti čovjeka: tko njega prezre, sve obara u ništavilo! A čovjek – to je uvijek trenutak i Vječnost, u istom činu.³⁴

31 GOTOVAC, *Isto*, 117.

32 GOTOVAC, *Isto*, 136.

33 GOTOVAC, *Isto*, 156.

34 GOTOVAC, *Isto*, 20.

Tim riječima Gotovac zapravo poriče smještanje čovjeka u gotov svijet smatrajući da pokušaji da se raznolikost zamijeni jednolikošću razara čovjeka jer je raznolikost »uvjet i snaga našeg opstanka – tko nju zaustavlja, zaustavlja čovjeka.«³⁵ A zaustaviti čovjeka, reducirati tu snagu, znači svesti njega i izvor njegova postojanja na entropiju jednolikosti koja opet uključuje opasnost »kojom se na zemlji ukida jednokratnost i neponovljivost, čudo pojedinca, oblikovanje i svi njegovi uvjeti i sve njegove posljedice, među njima i konkretno sudjelovanje Vječnosti u slučaju svakog od nas. To je potop koji zamjenjuje harmoniju.«³⁶

Dakle, spašavajući pojedinca kao jednokratnost, neponovljivost i čudo, u njemu Gotovac spašava Vječnost kao izvor tog čuda, izvor raznolikosti, bogatstva, uzvišenosti i dubine. Od te raznolikosti drhtao je i strepio svijet malih istina i velikih laži. Svijet spreman na poravnavanje pustošenjem. Svijet koji mora ušutkati druge da bi imao pravo bojeći se svake zasebnosti

jer je svaka zasebnost kao zasebnost nepredvidiva, neizvjesna, jednokratna... Od toga strahuje lakoća, trivijalnosti i besciljnost, jer se ne žele – niti imaju! – ni na što osvrtni, koje ne mogu u beskraj gledati. A čovjek, kojemu je vječnost prebivalište na Zemlji, uvijek je, ispitujući njezinu tajnu, dolazio do različitosti kao svoje zemaljske domovine: do kultura, s njihovim rasporedom, do pojedinaca s njegovim čudom... – S vječnošću se razlikujemo, s banalnošću smo jednoliki!³⁷

Dakle, prihvaćanjem raznolikosti, prihvaća se Vječnost kao podrijetlo ljudskoga bića, njegova individualnost i neponovljivost kao neprijeporna njegova karakteristika, njegovo sudjelovanje u bezgraničnoj harmoniji pravednog i slobodnog svijeta te i prije svega:

S prihvaćanjem raznolikosti nestaju i sve ostale podjele naroda – od slave do krivnje, od reakcionarnosti do revolucionarnosti. Oblikovni ritmovi pružaju nam novu topografiju, s novim perspektivama reinterpretacija ili futurizma,

35 GOTOVAC, *Znakovi za Hrvatsku*, 211. Evo što Gotovac spašava zastupajući nepredvidljivost ljudskog bića: »Čovjek ne bira svoj život, on bira Svijet! U uvijek istim mogućnostima: povijest to ne mijenja! Vječnost je svakome jednako daleko; isti je razmak između dobra i zla; između sreće i nesreće; između uspjeha i propasti; raj se ne približava. Ali to nikako ne znači da je sve nepokretno! Naš izbor je doista nov i doista jedini: u njemu nema nikakve ironije! – već zato što je neponovljiv. Mi ne možemo učiniti ni jedan korak *više*, ali možemo učiniti potpuno *nov* korak. Ako posumnjamo da on nije naš, da je tek igra Veličanstvenog u samom sebi, to ništa ne zaustavlja: ruka ipak piše svoju knjigu ne prozirući nikada sudionika ni kao svoju sumnju. Onaj tko stvarno bira pazi samo da ne bude zaveden ni jednim gotovim svijetom: jer zna da jedino tako počinje ona strahota koju zovem svojim svijetom!« (GOTOVAC, *Isto*, 164).

36 GOTOVAC, *Moj slučaj*, 113.

37 GOTOVAC, *Isto*, 137-138.

podjednako. Sada znamo da čovjekov svijet predstavlja raznolikost upravo onda, kad uzima u obzir beskraj, upravo onda, kad se odaziva Vječnosti.³⁸

Jer ono što je nama isto i nama različito to je jedno u svom izvoru.

Vlado Gotovac, ta budna Mjesečeva Luda, odbacuje patnju koja bi mu prouzročila *smrt u redu*, tj. vjerovanje u budućnost Zemlje u jednom obliku, ali prihvaća patnju koju mu donosi njegovo zauzimanje za *radost u izjednačenju*. Njegov san je svijet u kojemu će čovjek »sačuvati radost nad različitošću vidika, njihovih iznenađenja; u vrtu drugoga uživati u cvijetu drugačijem od onoga koji je sam zasadio – prepoznajući cvijet«.38 Njegov je san nada u pravedniji, slobodniji i bolji svijet. A takav svijet je onaj u kojemu je pojedinac uvijek i samo svrha, pojedinac u cijelom svom bogatstvu postojanja. Ivo Andrić je rekao da se čovjek nikada ne može razočarati u nekoj velikoj nadi jer sama činjenica da je takva nada postojala vrijedi toliko da nije skupo plaćena ni najvećim razočaranjem. Imao je pravo. San Mjesečeve Lude je jedna od tih nada.

Zorica Maros

*The Dream of a Moon's Foolish.
The concept of difference in the opus of Vlado Gotovac*

Summary

Only an introduction into the thought of the philosopher and poet Vlado Gotovac is given in this article, a thought which is connected to the term human freedom and the right to express one's thoughts and beliefs. The freedom of an individual and community, which according to Gotovac finds its source in the Eternal, was denied in a totalitarian Communist system, it is for that reason that this Croatian philosopher dedicated many paragraphs of his publicly spoken and written word to this vested human right and to a precondition of the individual's creative work. A just social constitution and order of which Gotovac dreamed of for Croatia was therefore one which presumes freedom and success for everyone, as well as one which legalizes the pluralism of thought, dialogue, the right to be different and most of all the freedom of speech, thought and criticism. As a journalist and editor of the Matica hrvatska paper *Hrvatski tjednik* (The Weekly Croatian) he was denied his physical freedom and the freedom to publicly speak twice, under the accusation that he was spreading counter-revolutionary ideas. The text also emphasizes the presence of personalistic philosophy and the comprehension of freedom in

38 GOTOVAC, *Moj slučaj*, 125.

Gotovac's work, work which was marked within the efforts of one intellectual to disclose thoughts which would be useful for the progress of humanity and the realization of the long desired aspirations of people for freedom, most of all for the freedom to think.

Key words: freedom, freedom of thought and speech, individual, totalitarianism, dialogue, personalism